

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

1. Cilt

Editör
Lütfi Sunar

ilem
ilmi etüdler derneđi
ilem.org.tr

idp
İslamcı Dergiler Projesi
idp.org.tr

ISBN:

© 1. Basım, Nisan 2018

“İSLAM’I UYANDIRMAK”
Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

Yayına Hazırlayan
Hüsniye Gülsev Koç

İç Tasarım ve Uygulama
Furkan Selçuk Ertargin

Kapak Tasarım
Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt
Limit Ofset - Metin Eskibağ / Sertifika No: 28397

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

“İSLAM’I UYANDIRMAK”
Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

1. Basım, XII+518 s., 16,5x24 mm

Kaynakça ve izin var.

ISBN-978-605-68401-1-1 (1.c) / 978-605-68401-0-4 (Tk)

Hasan Basri Çantay'ın Tefsir, Meal ve Kur'an-ı Kerim'e Dair Yazıları

Mustafa Özel

Giriş

Son dönemde yazılan meâller arasında Hasan Basri Çantay'ın *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim* adlı eserinin ayrıcalıklı ve önemli bir yerinin olduğu müsellemidir. Acı bir fetret döneminin ardından yazılan meal, hem mühim bir boşluğu doldurmuş, hem de daha sonraki meâlleri etkilemiş, onlara kaynaklık yapmıştır. Adı geçen mealin ilk baskısı, 1953'te gerçekleştirilmiştir. Hasan Basri Çantay, mealden önce ve sonra çeşitli yayın organlarında Kur'an-ı Kerim, meal ve tefsir yazıları kaleme almıştır.

Biz bu çalışmamızda, meâl öncesinde ve sonrasında yazılanlarla meâli karşılaştırmaya çalışacağız. Çantay merhumun farklı zaman dilimlerinde ve farklı yerlerde yazdıklarını mukayeseli olarak değerlendireceğiz. Bunlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmeye, göstermeye gayret edeceğiz.

Ancak önce yazarın hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi vermek, uygun olacaktır.

Hasan Basri Çantay'ın Hayatı

Hasan Basri Bey, 18 Kasım 1887'de Balıkesir'de doğmuş, 3 Aralık 1964'te de İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, Edirnekapı Şehidliğinde, Mehmed Akif'in yanındadır.

Lise 4'teyken babasının vefatından dolayı, resmî öğrenimini bırakmak, ailesinin geçimini sağlamak zorunda kalmıştır. Özel olarak Arapça, Farsça, edebiyat, hukuk, felsefe gibi dersler almıştır. Müftü Osman Nuri Efendi, Müstecâbizâde Âdil Efendi, Ahmed Naci Dede, Mutasarrıf Mümtaz Bey, hocalarından bazılarıdır.

Çeşitli memurluklarda bulundu. Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye medresesinde öğretmenlik yaptı. *Karesi*, *Yıldırım* ve *Ses* gazetelerini çıkardı. Milli Mücadele başladığında, bölgede önemli faaliyetlere katıldı. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Balıkesir mebusu olarak girdi. Bu sırada yine milletvekili olan Mehmed Akif'ten Arap Edebiyatı dersleri aldı. Daha sonra Balıkesir'e döndü, edebiyat öğretmenliği yaptı. Şehid çocuklarının bulunduğu yetiştirme yurdunda yöneticilik yaptı. Bu esnada kendisinin çıkarmış olduğu *Zafer-i Millî* gazetesinde yazılar yazdı (Mercan ve Er, 2010, s. 65). 1928'de emekli oldu.

Eserleri:

Yazarın dokuz eseri bulunmaktadır:

- i. - *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, (İstanbul 1953)
- ii. - *Kırk Hadis ve Meâlleri*, (İstanbul 1956-1962)
- iii. - *Fıkh-ı Ekber* (Tercüme), (Ankara 1954)
- iv. - *Âkifnâme* (Mehmed Akif), (İstanbul 1966)
- v. *Mektepli Yavrularıma*, (Balıkesir 1922)
- vi. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, (Ankara 1341)
- vii. *Ülkü Edebiyatı*, (Balıkesir 1939)
- viii. *Zekâ Demetleri*, (Balıkesir 1939, İstanbul 1962)
- ix. *Kara Günler ve İbret Levhaları*, (İstanbul 1964)

Matbu olmayan eserleri de vardır. (Bkz. Uğur, 1974, s. 377; Işık, 1993, s. 219).

Hasan Basri Bey, kendi çıkardığı *Balıkesir*, *Karesi*, *Yıldırım*, *Ses* ve *Zafer-i Milli* gibidergilerden başka, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilürreşad*, *İslâm*, *Hilâl*, *Büyük Doğu*, *Haraket*, *Doğru Söz*, *İzmir'e Doğru*, *Türk Dili*, *Tohum* ve benzeri dergilerde de yazılar kaleme almıştır.

Yazar, dergi ve gazete yazılarında H. Basri, H. B. Çantay, H. B., Sireti, Nasûhi Dede, Pîr-i Fânî, Kalender, Mü'min, Y. H., Muvahhid gibi imzalar kullanmıştır. (Mercan ve Er, 2010, s. 67)

Çantay Mealinin Özellikleri

Konumuza geçmeden önce *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*'in kimi özelliklerine temas etmek istiyoruz. 1934'te Ömer Rıza Doğrul'un Tanrı Buyruğu mealini müteakip, 1935 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının on yıl önce sipariş ettiği Elmalılı

Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsir ve mealinden sonra ilk meal çalışması, Hasan Basri Çantay'a aittir. Yazar, meâli yazma gerekçesini, mealinin önsözünde şöyle açıklamaktadır: “Gördüm ki, “Tibyan” gibi, “Mevâkıb” tercemesi gibi eski Türkçe eserler hem bugünün dilinden ve terceme tekniğinden uzak, hem onlarda asılsız veya fâidesiz katmalar kucak kucakdır. Bugünün nesli bunları anlamaz, anlayanlar bulunsa bile, onlar zamanımızın rûhî ve hakîkî ihtiyaçlarını doyurmayacağına aslâ yaramaz.” (Çantay, 1981, I, s. 6). Bu sebebe ilaveten o günlerde Kitâb-ı Mukaddes Şirketi'nin bütün köylere varıncaya kadar Türkçe İncilleri yaymaları, misyonerlik faaliyetleri de zikredilmektedir (Çantay, 1981, I, s. 8).

Hasan Basri Çantay, mealini, “kendinden evvelkilere nisbetle, adeta derli toplu ve yepyeni bir eser, bundan sonra yazacaklara da bir çığır, bir örnek ve rehber” olarak nitelendirmektedir (Çantay, 1981, I, s. 9). Mealle ilgili şu hususlar dikkati çekmektedir:

Yazıldığı zamana göre, yaşayan bir dil kullanılmıştır.

Hurafelere, aslı astarı olmayan sözlere yer verilmemiştir.

En sağlam tefsir literatürü ve bunların özlü anlamları kaynak olarak kullanılmıştır.

Anlam çeşitliliği, çokluğu olan ayetlerde en tercih edilen görüş alınmış olup diğerleri dipnotta verilmiştir.

Metne bağlılık, üst düzeydedir.

Ayetlerin daha iyi anlaşılması için gereken yerlerde parantez içinde ilaveler yapılmıştır.

Sahih hadislere yer verilmiştir.

Eserin dili, yaşayan Türkçeye uygun, akıcı ve son derece sadedir.

Mükerrerlerden kaçınarak, bazı ayetlerin tercümesinde daha önce geçenlere dipnot yoluyla işaret olunmuştur.

Ayrıca ayetlere getirilen açıklamalarda hurafe ve uydurmalara yer verilmemiştir.

Bunun yanında, hadisler yardımıyla çeviri yapılmaya çalışılmış ve rivayet tefsiri yöntemi uygulanmıştır.

Devrine göre ileri bir seviyede metodik ve kaynakçaya hâkim yarı tefsir bir meâldir. (Mercan ve Er, 2010, s. 68)

Yazıların Başlıkları

Yazar, yazılarında bazen Hasan Basri Çantay, bazen H. Basri Çantay, bazen de H. B. Çantay imzasını kullanmıştır. İLEM'in İDP verilerine göre, Hasan Basri Çantay imzasıyla 61 (*Büyük Doğu*: 4, *Hilâl*: 18, *İslâm*: 37, *Tohum*: 1, *Fedai*: 1), H. Basri Çantay imzasıyla da 14 yazısı (*Hareket*: 6, *İslâm*: 7, *Tohum*: 1) bulunmaktadır. Toplamda 75 yazının 45 kadarı konumuzla alakalıdır. Yazar bunları, "Araştırmalar" (Kur'an-ı Kerim'de "yakut" kelimesi, *Hilâl*, 10), "Tefsir-i Şerif" (Ayet-i kerime meali, *Hilâl*, 13), "Tefsir ve Hadis" (Ramazan, *Hilâl*, 24), "Tefsir-i Şerif" (Mealler-İzahlar, *Hilâl*, 25), "Kur'an-ı Kerimden Mealler" (*Hilâl*, 28), "Tefsir-i Şerif" (Meal-i Kerim, *Hilâl*, 42-43) gibi farklı başlıklar altında ele almıştır. Bazıları sûre tefsiri (Kur'an-ı Kerim tefsiri: Asr suresi, *İslâm*, 1), bazıları ayet tefsiri (Kur'an-ı Kerim tefsiri: İslamiyette mücadele yolları: Nahl sûresi 125. âyetin tefsiri, *İslâm*, 2) gibi yazının muhtevasına göre üst ve alt başlıklar taşımaktadır. Ayet tefsirleri, kimi zaman birden fazla ayetten, bir ayet grubundan meydana gelmektedir (Kur'an-ı Kerim tefsiri: şairler hakkında: Şuarâ sûresinin 224. 225. 226. ve 227. ayetlerinin tefsiri, *İslâm*, 4).

Hasan Basri Çantay, makalelerinin çoğunda üst başlık kullanmıştır. Bunlar içinde "Kur'an-ı Kerim Tefsiri" üst başlığı ilk sırada (22 yazı), "Tefsir-i Şerif" üst başlığı ise ikinci sırada (12 yazı) gelmektedir. "Tefsir ve Hadis" üst başlığını taşıyan, tek bir yazı vardır. Üst başlığı olmayan üç yazı tespit edilmiştir. Bu üst başlıklar, yazıların içeriği hakkında doğrudan bir bilgi vermektedir.

"Kur'an-ı Kerim Tefsiri" üst başlığını taşıyan yazıların beşinin alt başlığı, "Mealler ve İzahlar", biri ise "Hac Hakkında Mealler"dir. Diğerleri ise, tefsiri yapılan ayetin içeriğine göre farklı başlıklar taşımaktadır.

"Tefsir-i Şerif" üst başlığını taşıyan yazıların ikisinin alt başlığı, "Mealler ve İzahlar"dir. "Meal-i Kerim" alt başlığını taşıyan yazı sayısı da ikidir. Altı yazının alt başlığı, tefsiri yapılan ayetin muhtevasına uygun bir başlıktır. Bir yazı, "Ayet-i Kerime Meali" alt başlığını taşıırken, birinin alt başlığı bulunmamaktadır.

Az önce ifade ettiğimiz gibi üst başlığı olmayan üç yazı vardır ve bunlar şu başlıkları taşımaktadır: "Kur'an-ı Kerim'den Mealler" (2) ve "Kur'an-ı Hakim'den İlhamlar", "Mealler"(1).

Dergilerdeki Yazılar ve Meal (Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim)

Hasan Basri Çantay'ın dergilerdeki yazılarını, "Meâl Öncesinde Yayınlananlar" ve "Meâl Sonrasında Yayınlananlar" şeklinde, iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

Meal Öncesinde Yayınlananlar

Bunları da ikiye ayırabiliriz: Kaynağını gösterdikleri, kaynağını göstermedikleri

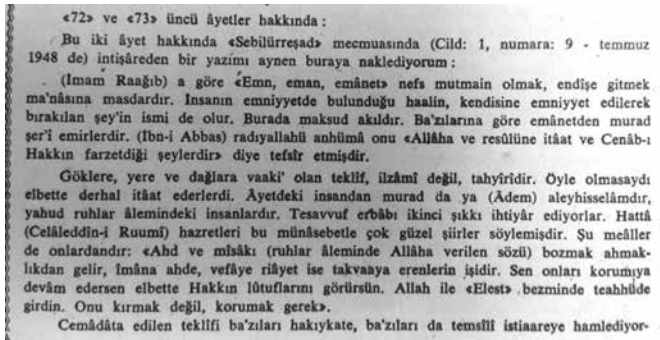
Kaynağını gösterdikleri

Hasan Basri Çantay'ın mealinde birkaç yerde, dergilerde neşredilen yazılarına yer verdiği görülmektedir. Örneğin Enfâl sûresi 60. ayetin dipnotundaki izahında, "Bu âyet-i kerîme münâsebetiyle *Sebilürreşad* mecmuasının (1948, I(11)) nüshasında neşredilen bir makalemi kısmen naklediyorum:" demesine (Çantay, 1981, I, ss. 265-266) rağmen tümünü almıştır.

Yazar, İsrâ sûresinin 84. ayetinin meâline düştüğü dipnotta, *Sebilürreşad* mecmuasının (1948a, ss. 30-31) nüshasında intişar eden bir yazımı buraya naklediyorum" diyerek söz konusu dergideki yazısını imla farklılıklarını bir kenara koyarak, aynen alınılmaktadır (Çantay, 1981, II, 524-526; Çantay, 1948c, ss. 130-131).¹

Başka bir yerde, Ahzâb sûresinin meâlini bitirdikten sonra, "72. ve 73. ayetler hakkında: Bu iki ayet hakkında *Sebilürreşad* mecmuasında (1948c, ss. 130-131) intişâreden bir yazımı aynen buraya naklediyorum" demekte ve imla farklarını göz ardı edersek, olduğu gibi aktarmaktadır (Çantay, 1981, II, ss. 757-759; Çantay, 1948c, ss. 130-131).

Bu örneği karşılaştırmalı olarak görelim.

Kaynak: Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, II, s. 757)

1 Bu yazı, *Sebilürreşad*, 14(328), 34-35'te yayınlanmıştır.

İmam Ragıb'a göre «Emn, Eman, emanet», nefis mutmain olmak, endişe gitmek mânasına masdardır. İnsanın emniyette bulunduğu halin, kendisine emniyet edilerek bırakılan şeyin ismi de olur. Burada maksud akıldır.

Bazılarına göre emanetten murad şar'î emirlerdir. İbni Abbas Radiyallahu Anhuma onu «Allaha ve resulüne itaat ve Cenabı Hakkın farzettığı şeylerdir» diye tefsir etmiştir.

Göklere, yere ve dağlara vaki olan teklif, ilzamî değil, tahyiridir. Öyle olmasaydı elbette derhal itaat ederlerdi.

Âyetteki insandan murad da ya Âdem Aleyhisselâmdır, yahut ruhlar âlemindeki insanlardır. Tasavvuf erbabı ikinci şıkkı ihtiyar ediyorlar. Hattâ Celâleddini Rumî bu münasebetle çok güzel şiirler söylemiştir.

Şu mealler de onlardandır:

«Ahd ve misakı (ruhlar âleminde Allaha verilen sözü) bozmak ahmaklıktan gelir, imana, ahda vefaya riayet ise takvaya erenlerin işidir. Sen onları korumaya devam edersen elbette Hakkın lütuflarını görürsün. Allah ile «elest» bezminde taahhüde girdik, onu kırmak değil, korumak gerek».

Cemadata edilen teklifi bazıları hakika-

Kaynak: Sebilürreşad, 1948c, ss. 130-131

Kaynağını göstermedikleri

Çantay'ın kaynak zikretmeksizin dergideki yazısına yer verdiği de görülmektedir. Mesela Enfal suresi 28. ayetin meâline düştüğü dipnotta verdiği bilgi (Çantay, 1981, I, s. 258), *Sebilürreşad*'da yayınlanan (1948b, s. 98) yazının baş tarafıdır.

Başka bir örnek de şudur: Yazarın İbrahim sûresi 26. ayet-i kerimenin meâlinin dipnotunda yer verdiği açıklama (Çantay, 1981, I, ss. 380-381), büyük ölçüde *Sebilürreşad*'dan (1948d, ss. 194-196) alınmadır.

Bu örneğe mukayeseli olarak bakalım.

bariyedir.

[15] Cenâb-ı Hak güzel kelimeyi güzel ağaca teşbih buyurmuştur. Çünkü güzel kelimenin meyvesi güzel amel, güzel ağacın mahsulü de fâideli meyvedir. Müfessirler cümhürünün kavline göre zaahir olan budur. Çünkü onlar şöyle diyorlar: «Güzel kelime şehâdet kelimesidir. Bu kelime dışda ve içde dâimâ saalih ameller tevliid eder. Allâhın raazî olacağı her saalih amel bu kelimenin meyvesidir». (Alî bin Talha) nın (İbni Abbas) radiyallâhü anhümâdan nakline göre müşârün'ileyh: «Güzel kelime — ki şehâdet kelimesidir — güzel

Kaynak: *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, I, s. 380

Cenabı Hak, güzel kelimeyi güzel ağaca teşbih buyurmuştur. Çünkü güzel sözün meyvesi, (netice müsbettir) güzel amel ve hareket. Güzel (ve faydalı) ağacın mahsulü de güzel ve faydalı neticedir. Cumhuri müfessirine göre, zahir olan mâna budur. Onlar şöyle diyorlar: «Güzel kelime (nin başı) şehâdet kelimesidir. (yâni Allahın varlığına, birliğine, Hazreti Muhammed Sallâllâhü aleyhi ve sellem onun kulu ve peygamberi olduğuna, gözle görür gibi, şehadet etmektir.)

Bu kelime (ve iman) dışda ve içte saalih (yarar) amel ve hareketler doğurur. Allahın razı olacağı her iyi fiil ve hareket, bu kelimenin ve bu inanın meyvesidir [2].

«Ali bin Ebi Talha» nın «İbni Abbas» Radiyallâhü anhümâ'dan nakline göre müşârün'ileyh «güzel kelime — ki şehadet kelimesidir — güzel ağaç gibidir. Bu da mümi-

Kaynak: *Sebilürreşad*, 1948d, I(13), 194

Hasan Basri Çantay'ın, mealinde yaptığı açıklamanın daha fazlasının neşredilen yazılarında bulunduğu işaret ettiği yerler de vardır. Bakara sûresinin 219-220. ayetlerinin sonunda, dipnotta içkiyle ilgili yaptığı izahı bitirirken, Ankara'da münteşir aylık *İslâm* mecmuasının Eylül 1956 tarihli, 6. sayısında söz konusu ayetin detaylı olarak açıklandığını ifade etmektedir (Çantay, 1981, I, s. 59). Dergideki yazı okunduğunda gerçekten meâldekinden farklı ve tafsilatlı bir bilgi ile karşılaşılmaktadır. Meâldeki açıklama içkinin yasaklanmasının aşamalarını içerirken, dergideki yazı ayetteki *hamr* kelimesinin etimolojisi ile konuyla alakalı hadislerden oluşmaktadır.

Tevbe suresinin 17. ve 18. ayetlerinin dipnotunda verilen bilgi (Çantay, 1981, I, s. 275), *Sebilürreşad*'da (t.y., s. 84) söz konusu ayetlerin izah edildiği yazıda yer almakta, ancak yazar ne meâlde ne de dergideki yazıda buna değinmektedir. Yazar, dergideki yazısında, meâldekine ilaveten, kendi yaşadığı dönemde camilerin imar

ve inşasıyla ilgili yaşanan gelişmeleri haber vermekte, bundan duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir.

Yazar, *Sebilürreşad*'daki "Tefsir-i Şerif" başlığı altındaki yazısında Sâd sûresinin 20-29 ayetlerinin önce mealini vermiş, sonra da izahını yapmıştır (Çantay, 1951a, ss. 194-195). Bu yazı, meâldekilerin aynısıdır (Çantay, 1981, II, ss. 812-813). Aynı sûrenin 30-46 ayetlerinin meâl ve tefsirleri de dergi (Çantay, 1951b, ss. 210-212) ve meâlde (Çantay, 1981, II, ss. 813-817) aynıdır. Burada, dergideki yazının baş tarafı, daha doğrusu 30 ilâ 33 ayetlerin meal ve tefsiri, *Hayvan Sevğisi* başlığı altında, ayrıca neşredilmiştir (1963a, s. 163).

*

Bir Ayet-i Kerimeyi, Birden Fazla Dergide Tefsir Etmesi

Dergilerde yaptığımız inceleme ve karşılaştırmalarda gördüğümüz şeylerden biri de Çantay'ın bir ayeti, iki farklı yazıda, iki farklı biçimde tefsir etmesidir. Örneğin Nahl sûresi 125. ayeti, *Sebilürreşad*'da (Çantay, (t.y.), 5(6), 84) mealdekiyle (Çantay, 1981, II, ss. 506-507) tıpa tıpa aynı muhtevada izah ederken *İslâm*'da (Çantay, 1952b, s. 2) meâldekenden neredeyse tamamen farklı bir içerikte ele almaktadır.

Şimdi bu hususa her üç kaynaktan karşılaştırmalı olarak bakalım.

[3] Rıfk ile, nazik bir surette, en kolay tarzi, en meşhur mukaddimleri ihtiyar ve tercih ile «Beyzavi». İnsanlar üç kısımdır: 1) Sağduyuya sahip, eşyanın hakikatlerini öğrenmeğe talib münevverlerdir ki haklarında hikmetle davet emri bunlar hakkındadır. Hikmetten murad kat'i ve yakıni delillerdir. 2) Halkın ekseriyetini teşkil eden, henüz kemal haddine ulaşmamış olmakla beraber aşağı derekede bulunmayan, fitreti selimesini muhafaza edegelen insanlardır ki güzel öğüt bunlar içindir. 3) Mücadeleci, inadcı ve mühasım kimselerdir ki güzel mücadele ile davet edilmesi emrolunanlar da bunlardır. (Burada mücadeleden maksad münakaşa, münazaradır. Demek ki bu hususta da en güzel tarik ne ise onu ihtiyar edeceğiz, ancak hakikatın inkişafına çalışaca-

Kaynak: *Sebilürreşad*, (t.y), 5(6), 84

[87] Rıfk ile, nâzık bir suretde, en kolay tarzı, en meşhur mukaddimleri ihtiyâr ve tercih ile «Beyzâvî». İnsanlar üç kısım'dır: 1) Ukuul-i sahîhaya saahib, eşyanın hakikatlarını öğrenmiye taalib âlimlerdir ki haklarında hikmetle da'vet emri bunlar hakkındadır. Hikmetden murad kat'î ve yakînî olan delillerdir. 2) Halkın ekseriyetini teşkil eden, hadd-i kemâle vaasıl olmamakla berâber aşağı derekede de bulunmayan, fitrat-ı selîmesini muhafaza edegelen insanlardır ki güzel öğüd bunlar içindir. 3) Mücadeleci, inadçı ve muhaasım kimselerdir ki mücadele-i hasene ile da'vet edilmesi emredilenler de bunlardır. (Burada mücadele denilerek maksad, münâkaşa, münâzaradır. Demek ki bu hususta da en güzel taryık ne ise onu ihtiyâr edeceğiz, ancak hakikatin inkişâfına çalışacağız, nefsanîyyetimize mağlûb olmayacağız, batılda ısrardan suret-i kat'îyyede kaçınacağız) «Haazin, Râzî».

Kaynak: Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim, II, s. 507

CUR'AN-I KERİM TEFSİRİ :

İslâmiyette Mücadele Yolları

Hasan Basri ÇANTAY

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
وَجِدَادُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ إِنْ رَيْتَ أَنْتَ مِنْهُمْ
عِصْيَانًا فَلْيُضِلَّ عَنِ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ .

«Nahl» suresinin 125 inci âyetidir. Meâlî şudur : -(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle, ze'vat et. Onlarla mücadelemi de en güzel taryık hangisi ise (?) onunla yap. Şüphesiz ki Rabbin, (zevat) O, hem kendi yolundan tapan kimseyi en çak bilendir, hem O, hidâyete ermişleri en iyi bilendir.

Bu âyet-i selâse zikredilen «hikmet» Beyzâvî'ye göre «Hakki hakikate, açıklayan, şüpheleri gideren kat'î ve yakînî deliller, sağlam bilimlerdir». Güzel öğüt, iknâ, edmî kâbilelerle, fahdîl t'birlerle edilen nasîhtir.

Bunların biriniyi (yani hukmetle davet) hakikatları anlamaya talib olan müberrerler, diğeri (imne) (hakki) içindir. En güzel mücadele'ye gelince o da rifk ile, nazîklike, eferâkta en kolay tarzı, en meşhur mukaddimleri ihtiyâr ve tercih ile olan taryık ve ırâdîdir.

«Fah'd-Dîn Râzî» diyor ki : «En güzel mücadele (mâci), herçün kimseye karşı yapılı ki maksad edeb ve tebdîle dairinde en hak-kun kâşîfîni aşyavile, yâsîm talî ve sâzâni müvâzâye ve müvâzâde, Rusûl-i mâ'rûm, âfendinin bütün huyâtı boyunca iknâ olmağı ve iknâlık teryîk buyruduğı (hâkî şâ-har işle bu âyeti enle mî Maruf. Câziyetin sırrı da bu olmaktadır.

«Nisâm» kî, herce suresinin 180 nâmci âyet-i kerîmesinde şöyle buyrulmuşdur: «Sen Allah'dan bile sâze-

me sayesindedir ki onlara yumuşak davranın. Eğer (hâfâz) kaba, katî yârkli olsaydın onlar strafında her-habde dâğılup giderlerdi. Artık onları bağıyla (Allah'tan da) günahlarının yarîğınmasını iste, iğ hususunda onlarla müvâze et. Bir kerre de azm ettin mi, artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever».

İslâm demokrasîsinin temellerinden olan ve «tevekkül» im hakiki mahiyetini anlatan bu âyet-i kerîme hakkında inşâallah ileride yazmak üzere şimdî diğer üç âyetin meallerini okuyalım :

«Ne (har) iyâk, nede (har) kâ-rütük bir olmaz. (2) Sen (kâ-rütüğü) en güzel (haafet ne ise) (2) onunla ânde (2). O zaman (şürûrün ki), seninde arazında dögmanlık bulunan kime bile sâdeki yakîn davâten al-mevgûr, (Fussilet suresi, âyet 24).

«Bu (en güzel hasbe) (5) sâze âdenlerden kaçmaz kavayburulmaz, buna büyük bir huzza (4) malik olanlardan gayrili sergirilmez. Fussilet, âyet 20.

«Eğer seni peytandan (gelene) bir dürtüş fîlâze (7) hemem Allah'ın, (Sen. Çükû O, (senin şârdırdı) (2) hakkiyle içiteniz, (teyyestîni, zâ-lâmîni) (9) çak iyi bilene ta kendî, sâid, (Fussilet, âyet 28).

Buğillî pergandârimiz kincin için bir «vev-i hâsânsâzîçer bir ânekîdir (18). Sinânsâzîçer, çakû mü-lâverete, çakû müberrer olmağı-

no karşı irâdâlarımıza nasîhtârları-mûsle hattâ muvâzâdilerle müvâzâya ve mücadelelerimizde daima Peç-gambârlâimânî hâreket tarzını tahîk etmeliyiz, hâşin, kâbe âzâlerden ve davrânğlarından kaçınmalıyız. Güler yâlık, talîh dîflî olmalıyız. Çâbenâmî sıratlar âdâmî adam otmen âdâmîkâtan çıkârır. «Talîh dîflî yâlık delîğinden çıkârır».

Çenâb-ı Hak, Fir'avn'a gönderdi-2) Musa ve Harun âleyhimensâlmâna bile, mealen şu emri vermiştir :

Fir'avn'a gidin. Çünkü o hakikâten zâdî» (11) (Taha suresi, âyet 42).

«Ödün de) ona yumuşak sâr âyetteyin. Öbür ki, nazîhar dînter yahue içine korlu gelir» (Taha, âyet 44).

Bu mevzu'larla ilgili ba'zî hadîs-lerin meallerini de yazalım : (10)

1 — «Ödünlerim yüm Allah'a göre) en sevğillî dâdeğür ve müâlemlâ-kâr olan (din) dir. (tevhîd ve kâlm dîndir».

2 — «Biz insanlara akrâblâtan olacağız (terâde ve o) miktarda âde âyetteyizle sevğillâdır».

3 — «Mü'min olan ham bakka-lâreyle hoş geçinir, ham kendîyle hoş geçinir».

İtâğ geçinmeyen, hoş da geçinir, mîyen kimsede hayır yoktur».

4 — «Mü'minlerin en fâstîlletîlî ahlâkı en güzel âlmâdır».

5 — «Erînden (artık dünyada adam bakmadı) hepî hakik olâdı- dîye içtîntiz mi? (kîlin ki) o adam in-sânların en hâşmânsâdır».

6 — «Allah'ın, senin âkî etine (yani senin himmet ve ehlîdine, senin tavâzütüne) bir âdemde doğru yâk geçtinmi, senin için üstüne gîncele dâğıldı ve battîle yerlerden (yani bütün onlara malîk oluktan) hayır hâdır».

7 — «(Doğru yâlık) kâşîfîkâle gîtermiş, güğükle) gîtirmeymiş, (Allah'ın razâmetîni) zârdâşîyîm, (sâdece sâzîyle) çâkûlmîyen (maf-ret vermeymiş)».

8 — «İşğ görürük bir hâşşâg-

Meâl Sonrasında Yayınlananlar

Çantay'ın sûre ve ayet tefsirlerini, bazen meâlden olduğu gibi, harfi harfine aldığı, bunların şekil ve içerik olarak aynı olduğu görülmektedir. Örneğin “Âl-i İmran Sûresinin İlk Âyetleri” başlıklı yazı, (1957d, 12) *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*'deki meâl ve açıklamaların aynısıdır. Farklı olan, bir iki dizgi yanlışlığı ile birkaç Arapça kelimenin Latin harfleriyle yazılmış olmasıdır. Âl-i İmrân sûresinin ilk 11 ayetinin izah edildiği yazıda, meâldeki 7 ve 8 nolu dipnotlara yer verilmemiştir. “Kur'an-ı Kerim Tefsiri” üst başlığı ve “Mealler ve İzahlar” alt başlığını taşıyan Zuhurf sûresinin 31. ve 32. ayetlerinin tefsirini ele alan yazıda (1959, 27) da biçimsel değişikliğin dışında muhteva açısından herhangi bir farklılık yoktur. Dergide, yapılan nakillerin ardından küçük bir paragraf kadar ilave bilgi bulunmaktadır.

Bazen de “Duha Suresi” başlıklı yazıda (t.y., 26) olduğu gibi biçim ve içerik olarak bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Dergideki tefsir, meâldekine nazaran oldukça özettir.

Kimi zaman da ele aldığı ayetlerin tefsirinin ardından, konuyla ilgili daha geniş bilgi aktarmaktadır. Kabir azabıyla ilgili olduğunu söylediği Taha 124, Mümin 46 ve Nuh 25. ayetlerin meâl ve izahını verdikten sonra Gazzali'den uzunca bir alıntı yapmaktadır (*İslâm*, 28, 99).

Hasan Basri Çantay, bazen de ayetlerin meâllerini, küçük farklılıklarla almakta, meâlde bulunmayan bilgiler vermekte, yorumlar yapmaktadır. “Meâller ve İzahlar” serlevhali yazıda (1960a, s. 195) Âl-i İmrân sûresinin 103. ayeti ile Enfâl sûresinin 62. ve 63. ayetlerini, meâlleri meâlindekine çok yakın bir şekilde verdikten sonra, bazı ayet ve hadislerin ışığında yorumlamaktadır.

*

Çantay, “Tefsir-i Şerif”, “Ayat-i Kerime Meali”, başlığı altında Âl-i İmrân sûresinin 185. ayetini tefsir etmektedir. Burada şöyle tuhaf bir durum vardır. Yazar, söz konusu ayetin numarasını değil, Enbiya sûresinin 35. ayetini dipnot olarak vermiştir. Bu karışıklığın sebebi, muhtemelen her iki ayetin de aynı cümleyle, (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) ile başlamış olmasıdır. Burada dikkat çeken başka bir nokta da, Çantay'ın Âl-i İmrân ayetinin tefsirinde, Kur'an-ı Hakim'de Enbiya ayetinin tefsirindeki açıklamayı (Çantay, 1981, II, ss. 585-587), kayda değer olmayan birkaç dizgi farkı dışında aynen nakletmiş olmasıdır. Bu açıklama yaklaşık iki sayfa kadardır.

Şu iki hususa dikkat çekmenin yerinde olacağını düşünüyoruz:

İlki, her iki yerde, sunuş diyebileceğimiz bir cümle bulunmaktadır. Bunları, aralarındaki farkı göstermek için nakletmek istiyoruz. Önce mealdeki cümle: “(İmam

Gazali) hazretlerinin 'İhyâ-ül ulûm'undan ihtisar ve terceme ile yazdığımız ve 'Hucet-ul lâh-il bâliğa tercemesi ve şerhi'mize de naklettiğimiz şu satırları alıyoruz" (Çantay, 1981, II, s. 585). Şimdi de *Hilâl* dergisindeki cümleye bakalım: "Bu âyette ve benzerlerinde zikredilen "ölüm" hakkında "İmamı Gazali"nin 'İhyaül Ulum'undan, ihtisar ve terceme ile, şu satırları naklediyoruz."

Diğeri ise, mealdeki açıklamanın sonunda, "Ek" başlığıyla yer alan şu bilgidir

Hucet-ul lâh-il bâliğa tercemesi ve şerhi eserimizin tab'ı avn-ı ilâhî ile müyesser olursa, kari'lerimiz "Ruhun hakıykatı, Ölümün hakıykatı, Misâl âlemi, Mele-i a'lâ ..." gibi en mühim bahisleri ondan, daha şümüllü ve zevkli olarak, okuyabileceklerdir. O eserin müellifi "17"nci asrın büyük muhad-dis, filezof ve müceddid âlimlerinden Şah Veliyyulâh-i Dehlevî hazretleridir. (Çantay, 1981, II, ss. 586-587)

Bir de mealde Suyûtî'den yapılan naklin son kısmı, dergide yoktur (Çantay, 1981, II, s. 586; Çantay, 1960b, s. 6).

*

Hasan Basri Çantay, kimi zaman da bir konu etrafında bazı ayet meâllerini verip bunların izahını kısaca yapmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla mealde bu ayetlerin mealleri verilirken, kayda değer bir izah yapılmamıştır. Örneğin *Hilâl* dergisinde (15 Temmuz 1960) "Tefsir-i Şerif" üst başlığı altında, "DÜÂ" (Bazı Âyetlerin Meâli ve İzahı) başlıklı bir yazı yer almaktadır. Yazıda, Bakara 186, A'râf 29, 55, 56, 205, İsrâ 110 ve Mü'min 40 ayetlerinin anlamları verilmekte, ardından izah başlığı altında kısa bir açıklama yapılmaktadır. Yazı, manası verilen dört hadisle devam etmekte, Gazzali'den aktarılan duanın on edebiyatla sona ermektedir. Söz konusu ayetlerin meâllerine baktığımızda, dergideki muhtevayla örtüşen bir bilgi göremedik.

*

Yazarın bazen de sadece ayet meâlleri aktardığı görülmektedir. Bunlardan biri, yine *Hilâl* dergisindeki (1961b, 2) "Kur'ân-ı Kerim'den Mealler" başlıklı yazıdır. Yazının başında, parantez içinde şu bilgi verilmiştir: "Kur'an-ı Hakim'in "17"inci El-İsrâ sûresinden şu mealleri hiçbir tefsire hacet görmeksizin okuyucularımızın dikkat ve ibret gözlerine arz ediyoruz."

Sonra adı geçen surenin 15.-37. ayetlerinin mealleri, yorumsuz, açıklamasız bir biçimde verilmiştir. Sadece 28. ayette bir cümlelik izah yapılmıştır. Bu da mealdeki açıklamanın aynısıdır (Çantay, 1981, II, s. 513; Çantay, 1961b, s. 2).

Bu hususu dergiden görelim.

Aynı başlığı (Kur'an-ı Kerim'den Mealler) taşıyan başka yazılar da vardır. Ancak bunlarda izahlara da yer verilmiştir (Çantay, 1962a, s. 2). Bu yazıda yazarın adı, H. B. Çantay olarak yazılmıştır. Yazının girişindeki not şöyledir: "Kur'an-ı Hakîm'in 43. Ezzuhuf suresinin 31, 32, 33, 34, 35 ayetlerinde meâlen şöyle buyurulmuştur."

Söz konusu ayetlerin meâllerinde verilen izahlar küçük üslup farkını dikkate almazsak mealden aynen alınmıştır, ayrıca mealdeki kaynaklar da zikredilmiştir (Çantay, 1981, III, ss. 895-896; Çantay, 1962a, ss. 1-17). Yazının sonunda Çantay, ayetlerin meallerinin o kadar açık olduğunu, başka bir tefsire gerek olmadığını ileri sürmektedir (Çantay, 1962a, s. 17).

Hasan Basri Çantay, dergi yazılarında bazen hem mealinden olduğu gibi nakil yapmakta, hem de buna ilave bilgi vermekte, değerlendirme yapmaktadır. *Hilâl*'deki "Tefsir-i Şerif" üst başlığı altındaki "İslamda Ruhbanlık Yoktur" (1962g, s. 2; 1963c, s. 1) başlıklı yazı, böyle bir yazıdır. Hadid suresinin 26. ve 27. ayetlerinin tefsiri olan yazı, iki sayıda neşredilmiştir. İlk bölümü, olduğu gibi meâlden alınmıştır. İkinci yazının meâlle hiç bir alakası yoktur (Çantay, 1981, III, s. 1012; Çantay, 1962b, s. 1; 1963c, s. 1).

*

Çantay, konuyla ilgili bazı yazılarını "Tefsir ve Hadis" üst başlığı altında yazmıştır. Bunlardan biri, *Hilâl* dergisinde yayınlanan "Ramazan" başlıklı çalışmadır. Burada Bakara suresinin 183-187 ayetlerinin meâlleri verilmiş, dipnotların dışında, yazı içinde herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Dipnotlardaki bilgiler ise, meâlden alınmıştır (Çantay, 1981, I, ss. 49-50; Çantay, 1962c, ss. 2-3). Ayet meâllerinden sonra beş hadisin manasını veren Hasan Basri Bey, bunlardan sadece ikisini açıklamaktadır (Çantay, 1962c, s. 3). Yazar, söz konusu yazısının başında ayet ve hadisler hakkında uzun boylu söz söylememesinin gerekçesini, sözü asıl kaynaklarına, yani Cenab-ı Hak ile onun Peygamberine bırakmayı daha uygun bulmak olarak belirtmektedir (Çantay, 1962c, s. 2). Bu ifadesine rağmen iki hadis hakkında açıklama yapmaktan kendini alamamıştır (Çantay, 1962c, s. 3).

*

Hasan Basri'nin *Kur'an-ı Hakîm*'de meâlini verip hiçbir izah yapmadığı, ancak dergide tefsir ettiği ayetler de vardır. İsrâ suresinin 36. ayeti, bu türdendir. Bu makale, "Tefsir-i Şerif" üst başlığı altında "Mealler-İzahlar" adıyla yayınlanmıştır. Dergideki meâl, meâldeki meâlle aynıdır. Mealde, hiçbir açıklama bulunmamaktadır (Çantay, 1981, II, s. 515). *Hilâl*'de neşredilen yazı, bir sayfadır. Ayet tefsir edilirken ayetlere, hadislere yer verilmiş, günlük hayatla ilişkilendirilmiştir. Üslup serttir (Çantay, 1962d, s. 2).

Bu tür yazılardan biri, mezkûr dergide iki sayıda arka arkaya yayınlanan, diğer yazılara nispetle uzun sayılabilecek dört sayfalık "Tefsir-i Şerif Meal-i Kerim" başlıklı yazıdır (Çantay, Ağustos 1963d, ss. 4-5; Çantay, 1963e, ss. 4-5). Tefsiri yapılan bu ayet, A'raf suresinin 199. ayetidir. Fakat dergideki yazıda, A'raf suresinin 119. ayeti olarak yazılmıştır. Mealde ayete, "(Habibim) sen (güçlüğü değil) kolaylığı (sağlayan yolu) tut. İyiliği emret. Câhillerden yüz çevir." şeklinde mana verilirken (Çantay, 1981, I, s. 251.), sayının birinde, "Afvi tut (iltizâm et), iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (Çantay, 1963d, s. 4), diğerinde ise "Afvi tut, iyiliği emret, cahillerden

yüz çevir.” şeklinde anlamlandırılmıştır (Çantay, 1963d, s. 4). Söz konusu yazılarda Peygamberimiz’in hilmi, affediciliği ve sabrıyla ilgili bazı tarihi olaylar anlatılmıştır. Yazının sonunda bir not düşen yazar konuyu, kendi tefsirinden aldığını ve Şifa-yı Şerif’ten kısmen terceme ve iktibas ettiğini ifade etmektedir (Çantay, 1963d, s. 5). Ancak ilgili ayetin tefsirinde böyle bir bilgi yoktur (Çantay, 1981, I, s. 251).

*

Şimdi de Hasan Basri Çantay’ın sure (Asr suresi) tefsirini ele alan bir yazısına değinmek istiyoruz. Bu yazı, *İslâm* dergisinde neşredilmiş olup (Çantay, 1956a, I, 6), yıllar sonra aynı dergide bir kez daha yayınlanmıştır (Çantay, 1956a, *İslâm*, I, 2). Meâldeki tefsir ile dergideki tefsir arasındaki farklılıklar, benzerliklerden daha fazladır. Her iki tefsirin sonunda Mehmed Akif’in mezkûr sureyle ilgili şiiri yer almaktadır (Çantay, 1981, III, ss. 1217-1218; Çantay, Nisan 1956, *İslâm*, I, 6). Dergide ayrıca iman konusu izah edilirken Akif merhumun “İmansız olan paslı yürek sinede yüküdür” dizesine yer verilmiştir (Çantay, 1956a, *İslâm*, I, 6). Hacim itibarıyla her iki tefsir, hemen hemen aynı uzunluktadır.

Bu sure tefsirinin nasıl ele alındığını, mukayeseli bir biçimde görelim.

Ayet tefsirleri, Çantay’ın konumuzla ilgili yazıları arasında, diğerlerine nazaran daha çoktur. Kendisi bunlara birer başlık vermiştir. Nahl suresi 125. ayet “İslamiyette Mücadele Yolları” (1952b, s. 2), Ankebût suresi 69. ayet “Allah Uğrunda Mücahede” (1957c, s. 2), Şuarâ suresinin 224, 225, 226 ve 227 numaralı ayetleri “Şairler Hakkında” (1956c, s. 2.), En’âm suresi 104² numaralı ayet “Basiret Hakkında” (1956e, s. 2), Mâide suresi 90. ve 91. ayetler “İçki, Kumar ve Fal Hakkında” (1956f, s. 2.), Hucurât suresi 6. ayet “Bozgunculuk Hakkında” (1956g, s. 2), Fussilet suresi 34. ayet “Kur’an Diliyle Düsturlar: Kötülüğe İyilikle Mukabele Etmek” (1957a, s. 2), Ra’d suresi 11. ayetin bir kısmı “Milletler Lâyık Oldukları İdareye Kavuşurlar” (1957b, s. 2)³, Tevbe suresi 71. ayet “Mü’minler Mü’minlerin Velileridir” (1957c, s. 2), Ankebût suresi 45. ayet “Kur’an ve Namaz” (1958a, s. 2), Bakara suresi 190. ayet “İslam Nizamında Cihad” (1958b, s. 2), Kalem suresi 8 ilâ 13 ayetler “Dalkavukluk Etmeyiniz” (1961a, s. 98), Nisa suresi 86. ayet “Selamlaşmak” (1961b, s. 2), Maide suresi 101. ayet “Sual Sormanın Hükmü” (1963b, s. 35), Sâd suresi 30., 31., 32. ve 33. ayetler “Hayvan Sevgisi” (*İslâm*, 1963a, s. 163) başlıkları altında ele alınmıştır.

*

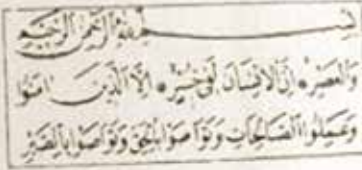
2 Dergide ayet numarası 50 olarak verilmiştir. Bkz. Çantay (1956d, s. 2).

3 Bu yazı, daha sonra *Tohum* dergisi tarafından alıntılanmıştır. Bkz. Kasım (1968, 35).

KUR'AN-I KERİM TEFSİRİ:

ASR Suresi

Yüzan: Hasan Basri ÇANTAY

Kur'an-ı hakîmin en kısa sûrelerinden biri olan bu «Asr» sûresi (İbn-i Abbas R. ya ve cümhûra göre «Mekke» de, bazılarına göre «Medine»de nâzil olduğuna, 3. ayattır. Mekki göyledi):

- 1 — And olsun ara ki,
- 2 — Muhakkak insan hüründür.
- 3 — Ancak iman edenlerle güzel gömülmesi (ve hareketi) de bulmuşlar, bir de yakdıklarına haklı tasvîye, zahîri tasvîye edenler böyle değil onlar hürüandan müstesnadırlar).

Bu sûrede hürümandan bahsedilen «inan»: saydan dört hareketten müberrin olan maddî inandır.

Rahmetli «Mehmed Akif»:

«İmanın olan paşâ yörük alında

yükür».

Çer. Çünkü onda ancak hakîki insanlara, ya'nî dinîdarlara hak olan paşâ bir inancı yoktur, o dîmensiz bir remîdir, her'ân tebliğat ve hürüandir içinde. Bendenaleyh insanın inancılığı en içtîdîl vâkıf olmak üzere evvelî «inan» gerektir.

Fakat sadece iman da «hüman» ölemeye kâfi değildir. Hareketlerle beraber çalışmaya mahkûmdur. «İman» hâmile ve hareket ister. Onun inancının meyvesini eyle kadar bile fâideli yoktur. O iman bir yarıdır, neye yarar?

Ozun için inancın hareketle gürmek, inancın dîvarının gerçekliğini ve samîyîyetini fîden lûgat etmek lâzımdır ki, bu fîl ve hareketlere Kur'an'da «salih amel», deniliyor. Her türlü âdetler, hayırlar, iyîlikler bu unurun içindedir.

İyi anma, bunlarla da ma'yeri her zaman te'âlî ve tanzîm edilemez, inancın eden ve inancın tabîk saf-hazına koyan bir adam plâpbesi ki

krâfîni bir hayli şâğıştırmış, hâzî onayın bu işlerine de bir dereceye kadar yaramıştır. Ancak bu, fertleri hakîmine Kur'an'ın tâhîri vechile «hüman» merdûn gibi ruhan peygamberliğimize ve paşâ, müstebit bir «em»iyet» vasıflarına mâlik kılmaya kâfi değildir.

Bu hümanîyetin tabakkına, İman ve amelinin müspet, doğraya tevcihi ve bu hayli umumî bir müvâkabe «indenin» kurulması elzemdir. İste «bir»icine hem hakîki hem o hakta sabir ve sebat tasvîye «vâsifesi» ve «fâtan» evvelî ki un-sara eklenmesindeki hümet budur.

Demek, bir taraftan kendinin imanı, sâlih amel ve hareketlerle şâğıştırmak, bir yarıdan da umumî bütün fertlere şâmil şâğıştırmaya vâdîsini ifaya çalışmalıdır.

Bu son iki unurun, yani «hakîki» ve «sebat» sebat tasvîye» vasıflarının unurî adı «em»-i ma'raf, sebatî münker « iyî, doğraya em ve tasvîye etmek, kütüden var geçirmeye çalışmak»tır. Şu kadar ki bunun da bazı şartları ve edepi vardır. İmanca ve çok nazîkâne hareket, zamanların, şartların ve şâğıştırmaların seviyye ve ütiyâşlarını daima göz önünde tutarak bu içindedir.

Sûre-i berîmede birinci unur olanak gösterilen «iman» peygamber elendîni «Allah'a, meleklerine, ki-

taplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kaza ve kader inancına» diye teşah buyurmıştır. Bu altı şey «b-mentâ» cümlelerinde toplanmıştır.

Çenab-ı hak «asr» 2 and ediyor. O'nun müdî kulları katında sevilmeli, yahut âret ve «âkâse» alınması istenen şeylerdir. «Sâlih (şâğıştı)», «nem» (yünlü), «tevir», «tevir» ve «günl».

«Asr» da bu içindedir. Bu hümanîyetle sebatî tabîklerinden kimi «evvelîden» gurûbu kadar olan zaman, kimi «âkâse» vakti, yahut «âkâse» zaman, kimi «peygamberimizin devri» nazîfî, kimi de o devirden koyuncukular «sebat» ederek olan müstebit zaman gibi m'â'nâlar vermişler ve bu m'â'nâların seçilmesini de pek güzel teşah etmişlerdir.

«Celleyn» tefsiri; bunlardan en zira m'â'nâ, ya'nî «müstebit ve sâlih» il «asr» tâ hayli rikretmiş, bu evvelî her devirden yaşayan müstebitlerle «âkâse» zamanın teşah ve şâğıştırmaya dâima dîkhat içinde tutmaları hümanîyetin içretilmiş. Bu tefsîr «me'â»-dir. «İbn Abbas» her tedbirinden menkûbdür.

Bununla beraber o «kolimesin» ve «rîden» hünlü m'â'nâları «deftan» şâmil olmasın da özne vardır.

İman-ı şâlih diyor ki; Kur'an'da başka hiç bir sûre mevzû olmasaydı, şu pek kısa bir sûre bile insanları «dîya» ve «hicret» tasvîflerini te'mine yeterdi. Bu sûre Kur'an-ı Hakîmin bütün cümlelerini kuzaklamak-tadır.

«Taberant»-nın «Fevâid»-inde, «bey-het»-nin «Şâh»-ında «Ebd Hüseyin» hareketlerinden rivayet ettiklerine göre peygamber elendîni «âkâse»-den iki zat birbirine karıştırmak birî diğerine vel ântî «stresin» okunması, sonra da sebat vermeden ziyârlarıdır.

Üstâkî karîmin rahmetli Mehmed Akif bir gününde şöyle diyor:

Halîkin sâlmâtenâhi edî var, en başı «hak».
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!
Hani «ahab» kıran «yrdalun» derlerken,
Mutlaka «sâlih» vel «asr» okunmuş, bu neden?
Çünkü mekûden o büyük «sûre» işarı felek,
Bağa «iman»-ı hakîki geliyor, sonra «salih».
Sonra hak, sonra sebat: İste karım insanlık.
Düdü birleştî mi yâkür sana hürüan artık.

Hasan Basri Çantay'ın *Sebilürreşad*'daki (Çantay, 1952a, (s.y)) Âyetü'l-Kürsî diye bilinen Bakara sûresinin 255. ayetiyle ilgili yazısı da meâlden olduğu gibi iktibas edilen (Çantay, 1981, I, ss. 71-72) yazılardandır.

*

Meal Eleştirisi

Hasan Basri Çantay'ın yazıları arasında ayrı bir yerde duran bir yazı vardır: “Diyaret İşleri Reisliğinin Neşrettiği Kur'anı Kerim Tercümesi Hakkında İntikadlar”. On bir sayfalık bu yazı, seri olarak yazılmış ve üç sayı sürmüştür (Çantay, 1962e, ss. 261-265; 1962f, ss. 291-293; 1962f, ss. 323-325). Adından anlaşıldığı gibi bu, bir meâl eleştirisidir. Yedi bölümden oluşan yazının ilk kısmında, bir sayfadan fazla bir hacmi olan girişte yazar, Diyanet'e bakışını, kurumun başkanlarıyla olan ilişkilerini anlatmaktadır. Çantay'a göre, Diyanet için öncelikli ve asıl olan, başkanlığın özerkliği, muhtâriyeti meselesidir. Neşriyat, özerkliği olmayan bir kurum için manipülasyonlara açık bir alandır. O, bu bağlamda şunları söylemektedir: “Muhtariyetine sahip olmayan Diyanet Reisliği mânâsız bir müessesedir. O Reislik, İstatistik, Tapu, Nüfus umum müdürlükleri gibi müdürlükten ibarettir.” (Çantay, 1962e, s. 261) Bundan dolayı devlet ve hükümet, uygun olmayan yayınların basımını isteyebilir, kurum da buna dayanamayabilir. Dolayısıyla önce bu konunun halledilmesi elzemdir. Sonra konuyla ilgili yaşanan birkaç olayı da nakletmektedir. Diyanet'in meâl yapmasına karşı çıkan Çantay'ın gerekçelerinden biri de “terceme hatâli olursa, resmî ve selâhiyetli addedileceği için o, kolay kolay tashih edilemez, dondurulmuş olur.” (Çantay, 1962e, s. 262).

Kendisi, böyle bir tenkit yazısını kaleme almasının sebebini, “birçok zevatın ısrarla istemeleri” olarak açıklamaktadır (Çantay, 1962e, s. 262). Çantay, sözünün devamında takdirlerini dile getirmekte, ardından daha önce oluşturulan ve bir biçimde eksilen, dağılan komisyonlarla ilgili tereddüt ve endişelerini belirtmekte, bu bağlamda bazı sorular tevcih etmektedir. Yazarın, söz konusu meâlin “Önsöz” ve “Türkçe Anlam Meal Hakkında Açıklama” kısımlarına eleştiri getirmektedir. Önsöz'ü yazan o zamanki başkan, Hasan Hüsnü Erdem'in meal hakkındaki değerlendirmesini oldukça abartılı ve aşırı bulmaktadır. İkinci yazıyla ilgili yaptığı tenkitte (Çantay, 1962e, s. 263) meali hazırlayanların “bundan önce yapılan meâllerin düştüğü hatâlar” ifadesini, sanki üstüne alınmış intibahı edinilmektedir. Mezkûr mealde yer alan Topkapı Sarayı Müzesi Müdür Muavini Kemal Çığ'ın yazdığı yazının “çok güzel bir tetkik mahsulü” olduğuna işaret etmektedir (Çantay, 1962, s. 263).

Mealdeki dördüncü yazı, Osman Keskiöğlü'na ait olup Hasan Basri Çantay'ın çok sert eleştirilerine muhatap olmuştur. Keskiöğlü'nun yazısı içinde yer verdiği mealleri uygun bulmayan Çantay, bunları teker teker ele almış, sonra bunların yanlış olduğunu ileri sürerek doğru olduğunu iddia ettiği mealleri vermiştir. Çantay'ın, Osman Keskiöğlü ve üslubuyla ilgili kullandığı "Osman Efendi'nin yakıştırdığı anlam", "âyeti kışmış, kırpmış", "yarım yamalak verdiği mâna", "Bunu bir sarf talebesi bile bilir", "bunlar yanlıştır, za'f-ı te'lif ile malûldür" gibi ifadelere (Çantay, 1962e, ss. 263-264) bakılacak olursa, üslubun sertlik derecesi anlaşılabilir.

Hasan Basri Çantay, meale giriş sadedinde yazılan bu 28 sayfalık dört yazı hakkındaki değerlendirmelerini, "kalburüstü" görüşlerini arz ettiğini belirterek sonlandırmaktadır. Mealle ilgili doğrudan eleştirilere geçmeden dile getirdiği şu bakış açısını aynen aktarmak istiyorum:

Diyanetin çıkardığı kitapta o kadar çok hatâ vardır ki onlara bir küp mum bile yetmez! Hangisini ele alayım, hangisini yazayım, hayretler içindeyim. Diyebilirim ki âyetlerin istisnasız bütün anlamları yanlıştır. Eğer onların tamamını intikad etmek istersem buna, emin olunuz ki, kısa bir ömür kifayet etmez! Aziz karedeşim Hasan Hüsnü Erdem! Siz bu hatâ koleksiyonunu nasıl imzaladınız? Hangi his veya tesir sizi bu fiile bu günaha sürükledi?" (Çantay, 1962e, s. 264)

Mealle ilgili doğrudan olan tenkitlerini, yirmi örnek ışığında ortaya koyan Çantay, burada sözünün başında, "İntikadlarımı âdeta komprime halinde kısaltarak ve pek mahdut misaller vererek arzedeceğim" demektedir (Çantay, 1962e, s. 264). Ele aldığı ilk örnekte, kendisinin *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim* adlı eseriyle Diyanet'in basmış olduğu *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirden yararlanılmamasını çok garip bulmaktadır. Yazarın yaklaşım ve tutumundan anlaşıldığı kadarıyla, kendisi manadan çok lafzı ön plana almaktadır. Kavramlaşan, terimleşen ifadelerin olduğu gibi kullanılmasını, Allah'ın isimlerinin olduğu gibi verilmesini istemektedir. Gafûr'a, "Bağışlayan" denmesine karşı çıkarken şöyle demektedir: "Mubalâğa sigaları ile vârid olan bütün ilâhî isimler, alelâde kullara verilen adlar gibi mânalandırılmıştır." (Çantay, 1962e, s. 265). Mealde, gerektiğinde bazı kelimeler eklenmek isteniyorsa, bunların parantez içinde verilmesini istemekte, "(...)parantez içine almak, yalnız ilmî usul bakımından değil, edeb bakımından da elzemdir." demektedir (Çantay, 1962e, s. 291).

Hasan Basri Çantay, dergi yazıları içinde oldukça uzun sayılabilecek bu yazısını, "Ben vicdânıma ve imanıma düşen vazifeyi, âcizâne, ifâ ettim. Hedefim, Hakkın rızâsı için hakka hizmet etmektir. Bu babta -Allah'a yemin ederim- şahsî ve dünyevî hiçbir garazım ve emelim yoktur. Artık bundan ötesi Diyanet Dairesine düşer." (Çantay, 1962g, s. 325) diyerek yazısını sonlandırmaktadır.

Son olarak *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*'in önsözünün de meâl piyasaya çıkmadan *Sebilürreşad*'da yayınlandığını belirtelim. Önsöz, “Geçenki nüshamızda basılmaya başlanacağını tebşir ettiğimiz *Kur'anı Hakim ve Meali Kerim*'in “Önsöz”ünü okuyucularımıza takdim ediyoruz” ifadesiyle yayınlanmıştır (1952a, ss. 83-86).

Sonuç

Bir yazarın yazı dünyasının geniş olması, bazen eserlerinin iç içe geçmesine yol açmaktadır. Meal ve tefsir tarihinde mühim bir yere sahip olan Hasan Basri Çantay ve *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim* adlı meâl-tefsirini, yazarın değişik dergilerde çıkan yazılarını karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğimiz bu tebliğde başlıca şu noktaları tespit ettik:

i. Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*'den önce, mealle ilgili bazı çalışmalar yapmıştır. Veya söz konusu eser basılmadan evvel, yaptığı çalışmalardan bazılarını dergilerde neşretmiştir. Dergilerdeki bazı makalelerin tarihlerine bakıldığında bu husus, net olarak görülmektedir. Bunların bazılarında mealinde yer vermiştir. Ancak bunu yaparken kimi zaman kaynak belirtmiş, kimi zaman da belirtmemiştir.

ii. Adı geçen kitabın basımından önce yayınlanan makalelerin sayısı, basımdan sonra yayınlanana göre oldukça azdır.

iii. Yazar, dergi yazılarında bazen mealinden olduğu gibi nakil yapmıştır. Bazen de buna ilave bilgi vermiş, değerlendirme yapmıştır.

iv. Yazar, bazen bir sureyi, bazen bir ayeti, bazen de bir ayet grubunu tefsir etmiştir. Sadece meal verdiği yazılar da vardır.

v. Dergilerdeki tefsirlerin konularına bakıldığında, sosyal ve ahlaki konular öne çıkmaktadır.

vi. Yazılar arasında iki, hatta üç sayı sürenler vardır.

vii. Birkaç yazının, birden fazla neşredildiği görülmüştür.

viii. Bu makaleler, *Hilâl*, *İslâm* ve *Sebilürreşad* dergilerinde yayınlanmıştır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Işık, E. (1993). Çantay, Hasan Basri. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.

Çantay, H. B. (1981). *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. İstanbul.

Mercan, İ. H. ve İlker Er. (2010). XX. yüzyıl Türk ilim adamlarından Balıkesirli Hasan Basri Çantay ve onun kütüphanesi. *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009*. İstanbul.

Uğur, M. (1974). Hasan Basri Çantay (1887-1964). *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 13(6).

Dergiler

- Çantay, H.B. (1948a). *Sebilürreşad*, 1(2), 30-31.
- Çantay, H.B. (1948b). *Sebilürreşad*, 1(7), 98.
- Çantay, H.B. (1948c). *Sebilürreşad*, 1(9), 130-131
- Çantay, H.B. (1948d). *Sebilürreşad*, 1(13), 194-196.
- Çantay, H.B. (t.y.). Tefsiri şerif. *Sebilürreşad*, 5(6), 84.
- Çantay, H.B. (1951a). Tefsir-i şerif. *Sebilürreşad*, 5(113), 194-195.
- Çantay, H.B. (1951b). Tefsir-i şerif. *Sebilürreşad*, 5(115), 210-212
- Çantay, H.B. (1952a). Tefsir-i şerif. *Sebilürreşad*, 5(120).
- Çantay, H.B. (1952b). İslamiyette mücadele yolları. *İslâm*, 122, 2.
- Çantay, H.B. (1956a). Kur'an-ı Kerim tefsiri: Asr Suresi. *İslâm*, 1,6.
- Çantay, H.B. (1956b). İslamiyette mücadele yolları. *İslâm*, 2, 2.
- Çantay, H.B. (1956c). Şairler hakkında. *İslâm*, 3, 2.
- Çantay, H.B. (1956d). Kur'an-ı Kerim tefsiri: Basiret hakkında, *İslâm*, 5, 2.
- Çantay, H.B. (1956e). Basiret hakkında. *İslâm*, 5, 2
- Çantay, H.B. (1956f). İçki, kumar ve fal hakkında. *İslâm*, 6, 2.
- Çantay, H.B. (1956g). Bozgunculuk hakkında. *İslâm*, 8, 2.
- Çantay, H.B. (1957a). Kur'an diliyle düsturlar: kötülüğe iyilikle mukabele etmek. *İslâm*, 9, 2.
- Çantay, H.B. (1957b). Milletler lâyük oldukları idareye kavuşurlar. *İslâm*, 10, 2.
- Çantay, H.B. (1957c). Müminler müminlerin velileridir. *İslâm*, 11, 2.
- Çantay, H.B. (1957d). Âl-i İmran suresinin ilk ayetleri. *İslâm*, 12.
- Çantay, H.B. (1958a). Kur'an ve namaz. *İslâm*, 13, 2.
- Çantay, H.B. (1958b). İslam nizamında cihad. *İslâm*, 15-16, 2.
- Çantay, H.B. (1960a). Mealler ve izahlar, *İslâm*, 31, 195.
- Çantay, H.B. (1960b). Tefsiri şerif. *Hilâl*, 13, 6.
- Çantay, H.B. (1961a). Dalkavukluk etmeyiniz. *İslâm*, 40, 98.
- Çantay, H.B. (1961b). Kur'an-ı Kerim'den mealler. *Hilâl*, 18, 2.
- Çantay, H.B. (1962a). Kur'an-ı Kerim'den mealler. *Hilâl*, 28, 1-17.
- Çantay, H.B. (1962b). Tefsir-i Şerif: İslâm'da rühbanlık yoktur. *Hilâl*, 34.
- Çantay, H.B. (1962c). Tefsir ve hadis, Ramazan. *Hilâl*, 24, 2-3.
- Çantay, H.B. (1962d). Tefsir-i Şerif: mealler-izahlar, Ramazan. *Hilâl*, 25, 2.
- Çantay, H.B. (1962e). Diyanet İşleri reisliğinin neşrettiği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında intikadlar. *İslâm*, 57, 261-264.
- Çantay, H.B. (1962f). Diyanet İşleri reisliğinin neşrettiği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında intikadlar. *İslâm*, 58, 291-293.
- Çantay, H.B. (1962g). Diyanet İşleri reisliğinin neşrettiği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında intikadlar. *İslâm*, 59, 323-325.
- Çantay, H.B. (1962h). İslamda ruhbanlık yoktur. *Hilâl*, 34, 1.
- Çantay, H.B. (1963a). Hayvan sevgisi. *İslâm*, 78, 163
- Çantay, H.B. (1963b). Sual sormanın hükmü. *İslâm*, 74, 35.
- Çantay, H.B. (1963c). Tefsir-i şerif: İslamda ruhbanlık yoktur. *Hilâl*, 35, 1.
- Çantay, H.B. (1963d). Tefsir-i şerif: meal-i kerim, Ramazan. *Hilâl*, 42, 4-5.
- Çantay, H.B. (1963e). Tefsir-i şerif: meal-i kerim, Ramazan. *Hilâl*, 43, 4-5.